

Dekolonizasyon

Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945-1997*

Değerlendiren: Semih SÖĞÜT

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya, Türkiye, semihsoгут@gmail.com

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

GİRİŞ

Sömürgeciler sömürdükleri halkların kendi kendilerini yönetmeye henüz hazır olmadıkları varsayımı üzerine meşruiyetlerini kurmuşlardır. Fakat yaptıkları açıklama sömürgeleştirilmiş halkların eğitilmesini ve kendi kendilerini yönetebilir hale gelmesini de öngörüyordu. Bu olgunlaşma süreci sonucunda sömürülen halklar bağımsızlıklarını kazanabileceklerdi. Dekolonizasyon kavramı 1930'larda bütün bu süreci tanımlamak üzere ortaya atılmıştır. Fakat söz konusu yıllarda Avrupalıların dekolonizasyonu ucu açık ve sonu belirsiz bir süreç olarak görmeleri kavrama yeterince önem verilmemesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte sömürge devletlerin bir bir bağımsızlıklarını kazanması kavramı yeniden gündeme getirmişse de bu sefer yeni bağımsızlık kazanan milletlerin düşünürleri bağımsızlığı sömürülen milletler tarafından zorla kazanılan değil de sömürgeciler tarafından lütfedilen bir şeymiş gibi gösterdiği gerekçesi ile kavrama itiraz etmişlerdir. Bununla birlikte 1940'larda başlayan ve 1997 yılında nihayete erdiği düşünülen sömürge devletlerin bağımsızlıklarını kazanma süreci, bugün sosyal bilimlerde dekolonizasyon süreci olarak anılmaktadır.

Raymond Betts'in Dekolonizasyon Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945-1997 isimli eseri bütün bu süreci temel dönüm noktaları, kavramları ve tartışmalarıyla genel okuyucuya aktarmayı hedefliyor. Süreci, öncesi ve sonrasını da dahil ederek ele alması bütünlüklü bir okumayı mümkün kılıyor. Ayrıca süreç ile ilgili günümüzde yapılan çalışmalara bir bölüm ayrılmış olması ve kitabın sonunda yer alan açıklamalı dekolonizasyon bibliyografyası ileri araştırmalar için ufuk açıcı nitelikte.

Dekolonizasyon süreci ilk emarelerini iki dünya savaşı arasında göstermiştir. Her ne kadar sömürge imparatorlukları bu dönemde en büyük fiziki sınırlara ulaşmış olsalar da siyasi meşruiyetlerinin sorgulanmasının önüne geçememişlerdir. 1924'te Londra Wembley Parkı'nda ve 1931'de Paris Bois de Vincennes'te kurulan Uluslararası Sömürge Sergileri İngiliz ve Fransız

* Künye: Raymond F. Betts. (2018). *Dekolonizasyon: Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci- 1945-1997*, Çev. Yusuf YAZAR, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

sömürge imparatorluklarının gücünü ve büyüklüğünü yansıtmayı hedeflemişlerdir. Bu sergiler İngiliz ve Fransız halkları için etkileyici olsalar da sömürge milletlerinde imparatorluğa duyulan öfkeyi ortaya çıkaracaklardır. Yine bu dönemde kurulan Milletler Cemiyeti'nin aldığı manda yönetimi altındaki devletlerin bağımsızlıklarını kazanacakları sürecin belirlenmesine dair ilke kararları uygulamaya geçmese de sömürülen ülke halklarında bağımsızlık düşüncesinin yeşermesine yol açmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sömürgeci devletlerin ana ülkelerinde olduğu kadar sömürge topraklarında da büyük bir yıkıma ve kargaşaya yol açmıştır. Bu kargaşa durumu bağımsızlık hareketlerinin örgütlenmesi ve ortaya çıkması için uygun ortamı oluşturmuştur. Savaşta sömürgeci ülkelerin birbirlerinin askeri güçlerini şiddetli biçimde tahrip etmesi de bu bağımsızlık hareketlerine umut olmuştur. Özellikle Japonya'nın Güneydoğu Asya'daki yıkıcı faaliyetleri bu bölgedeki sömürgelerin bazılarının hemen savaş sonrasında bağımsızlıklarını kazanmalarına yol açmıştır.

Savaş sonrası döneme, artık rüştünü ispatlamış bir emperyalist güç olan Amerika'nın varlığı ve bağımsız devletlerin varlığına dayanan yeni emperyalist politikaları damga vurmuştur. Selefine göre daha etkili bir organizasyon olan ve Amerika'nın desteği ile politikalarını daha güçlü bir şekilde uygulayabilen Birleşmiş Milletler'in kurulması sömürge karşıtı güçlerin seslerini duyurmalarını kolaylaştırmıştır. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemin bir diğer önemli gücü olan SSCB'nin kendi yayılcı politikasının bir uzantısı olarak Marksist sömürge karşıtı hareketlere olan politik ve askeri desteği de eski sömürgeci güçleri zorlayan bir diğer unsur olmuştur. Bütün bu gelişmeler dekolonizasyonun üçlü sacayağını oluşturmuştur: "milli politikalar, uluslararası alandaki gelişmeler ve sömürge dünyasındaki protest hareketler."

Yukarıda zikredilen uluslararası gelişmeler sömürgelerin bağımsızlığını kazanmasında önemli etkiye sahip olsalar da Soğuk Savaş döneminde sömürülen uluslar arasında ortaya çıkan düşünürlerin fikirleri hem ulus devletlerin hem de bu yeni ulus devletler arasındaki bağımsız örgütlenmelerin fikri alt yapısını oluşturmuştur. Bu düşünürler fikirleriyle kendi halklarını olduğu kadar uluslararası kamuoyunu ve özellikle sömürgeci ülkelerin halklarını etkilemekteydiler. İkinci Dünya Savaşı esnasında savaşın yıkıcılığı ile yakından tanışan sömürgeci ülkelerin halkları, kendi ülkelerinin başka topraklardaki yıkıcı faaliyetlerine karşı çıkan sesleri dikkate almaya başlamışlardır. Bu bağlamda Jean-Paul Sartre'ın Frantz Fanon'un temel eseri Yeryüzünün Lanetlileri'ne yazdığı önsözde Avrupalıları kitabın içine girmeye davet etmesi ve Aime Cesaire'in sömürgeci faaliyetleri Hitler'in Avrupa'da oluşturduğu yıkıma benzetmesi dikkat çeken ifadeler olmuşlardır. Sömürge ülkelerden çıkan bütün düşünürlerin fikirleri bu derece keskin olmasa da hepsinin ortak noktası kendi ülkelerinde bir milli bilinç inşasına yönelmek olmuştur. Post kolonyal olarak adlandırılan bu eserlerde milli haklar ortaya konuluyor ve emperyalizmin etkileri silinerek yeni uluslara bir özgüven aşılana çalışılıyordu. Bu fikirlerin oluşması ve gündeme gelmesinde bu dönemde organize edilen uluslararası toplantıların katkısı büyüktü ve bu toplantılarda ortaya çıkan temel fikirler şöyle sıralanabilirdi: emperyalizm ve sömürgeciliğin sonlandırılması, yeni ulusal devletlerin ekonomik gelişmelerinin sağlanması, bütün devletlerin egemenliğine saygı, bütün uluslara saygı duyulan barış içindeki bir dünyanın inşası.

Ortaya çıkan bu iyi niyetli fikirler dekolonizasyonun temelinde yer alsalar da onun bir anda gerçekleşmesini sağlamamışlardı elbette. Özellikle sömürgeci yerleşimlerinin yaygın

olduğu Cezayir gibi bölgeler, dekolonizasyonun “en vahşi ve merhametsiz” gerçekleştiği yerler olmuşlardır. Bu bölgelerde bağımsızlık hareketi ancak ulusal bir bütünlük sağlandıktan sonra gerçekleşmiştir; fakat bağımsızlık fikrinin sömürgecilikten farklı şekilde etkilenen şehirler ve kırsal alanlardaki yansımaları da farklı olmuştur. Sömüren ve sömürülen arasındaki ayrım; ırklara göre mahalli bölgelere ayrılan, birinde gelişmişlik ve sefahatin, diğesinde ise işsizlik ve fakirliğin hakim olduğu bu bölgelerde gözle görülür derecede farklı yaşamların oluştuğu şehirlerde daha hissedilir olmuştur. Chinua Achebe'nin bir roman kahramanın ağzından belirttiği gibi “kabuklu bir yemişin bir zarla ikiye ayrılan; biri parlak, siyah ve canlı iken diğeri tozumsu, beyaz ve ölü olan iki çekirdeğini” anımsatacak kadar net ve keskin bir şekilde ayrılmış şehirlerde sömürge karşıtı düşünceler daha kolay yayılmıştır. Fakat sömürge karşıtı hareketin başarılı olması için şehirliler kadar köylülerin de desteğini kazanmak zorunda olduğunu bilen liderlerin altını çizdiği gibi köylerde de toprak kaybı ve savaş döneminde artan vergiler huzursuzluğa sebep olmakta idi. Köylü nüfusunun fazla olduğu Cezayir ve Vietnam gibi ülkelerde köylülerin bu huzursuzluklar neticesinde savaşa katılması bağımsızlık savaşlarının neticelerin olumlu olmasında belirleyici olmuştur.

Bağımsızlığın kazanılması yeni egemen uluslar için başka sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçlerin genel tanımlaması olan “beklentiler devrimi” şu temel istekleri içeriyordu: “bağımsızlık, gelişme, herkesin yararına yönetim.” Fakat tarih bu umutlarla iktidara gelen yönetimlerin beklentileri karşılayamayıp yıkılışlarına şahit olacaktı. Çünkü gözünü ufka dikmiş bu yönetimler, sömürge dönemlerinde biriken ve kronikleşen; işsizlik, kalabalık şehirler, verimsiz bürokrasiler, yetersiz eğitim olanakları ve gelir adaletsizlikleri gibi problemleri çözememişlerdir. Üstelik küreselleşme ile birlikte değişen dünyada bu sorunlara yenileri eklenmiş; uluslararası şirketlerin kontrolsüz ve tahripkar politikaları, uluslar arasında artan gelir uçurumları ve özellikle Afrika'da yayılan AIDS gibi hastalıklar yeni devletlerin yöneticilerini zorlamıştır. Kitapta yer alan birçok örnekte görülebileceği gibi politik becerileri yöneticileri gibi hayli yüksek olan bu devletlerin bürokrasileri de finansal ve teknik konularda oldukça zayıf kalmıştır. Bunun sonucu da birkaç istisna dışında bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında istikrarsızlık ve ekonomik az gelişmişliğin hüküm sürmesi olmuştur.

Sömürge döneminin sömürülen ülke halkları üzerinde maddi etkileri kadar manevi etkileri de olmuştur. Sömürgeciler tarafından dayatılan, bağımsızlıktan sonra da genellikle alışkanlık gereği sürdürülen eğitim sistemi sömürge halklarını kendi değerlerinden koparmıştır. Bu durum, Ngugi wa Thiong'un “çifte sömürge yabancılaşması” olarak isimlendirdiği; insanların gerçeklikten ve çevrelerinden uzaklaşarak, kendileri dışında olana yönelmeleri sonucunu doğurmuştur. Kendini “gördüğü şeylerin efendisi” olarak gören Avrupalıların aşağılayıcı tutumu; sadece eğitim sistemine değil, hayatın her alanına, örneğin sömürge dönemi ve sonrasında üretilen sanatsal eserlere de sinmiştir. Daha sonraları “Tarzanlaştırma” olarak adlandırılacak sömürge dönemi film üretim anlayışında; Afrika, eylemde bulunmayan egzotik ve vahşi bir manzara figürü olarak yer almıştır. Post-kolonyal sinemada ise bu coğrafya yeniden şekillendirilmiş, kırsal olan kentle içiçe sunulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Bollywood gibi Hollywood'a öykünen sinema üretimleri görülmüşse de Hollywood'un kalıplarını yıkarak tüm dünyada tartışmalara neden olan Üçüncü Dünya formu da doğmuştur. Kültür konusunda kitapta değinilen son konu dil meselesidir.

Sömürgecilerin dili çoğunlukla sömürünün bir aracı olarak algılanmıştır. Sömürge döneminde sömürgeci ülkelerin hakimiyetlerini pekiştirmek için kendi dillerini sömürülen ülkenin resmi dili haline getirmesi yerel dillerin yaşamasını güçleştirmiş ve bu durum kimi örneklerde sömürge sonrası dönemde de devam etmiştir. Günümüzde ise İngilizce'nin her alandaki hakimiyeti bu tartışmayı akademi dışı çevreler için geçersiz kılmaktadır.

Yazarın da altını çizdiği gibi ulusal bağımsızlık anlamında dekolonizasyon tamamlanmış olarak görülse de; sürecin başlarında arzulanan “siyasi bağımsızlık, ekonomik serbestlik ve kültürel yenilenme” hedeflerine ulaşamamıştır. Dahası insanları hızla birbirinden uzaklaştıran ama aynı hızla da gönülsüz bir şekilde bir araya getiren küreselleşmenin hakim olduğu dünyada bu hedeflerin ne kadar gerçekleştirilebilir olduğu tartışma konusudur. Ama yazarın da belirttiği gibi tarihle yüzleşmekten korkmadan geçmişin bugüne etkilerini tespit etmek, kendilerine ait yeni bir politik felsefeyi ve açılmış yaraların tedavi yollarını bulmak eski sömürge ülkelerinin halklarının görevidir. Bunu yaparken Avrupalıların geçmişte düştüğü kendini karşısındakinin zıddı olarak tanımlamak hatasına düşmemek gerekmektedir.

Bu kitap dekolonizasyon sürecinin tasvirini yaptığı kadar sömürge sonrası dönemde gerçekleşen tartışmalara da değinmekte, süreç içinde üretilen ve bir kısmı bu yazı içinde de geçen kavramlara yer vermektedir. Kitap; sonunda ek olarak yer alan politik dekolonizasyon kronolojisi ile altmış yıla yakın bir sürecin röntgenini okuyucuya sunduğu gibi konuyla ilk defa karşılaşan okuyucular için ufak bir sözlükçeyi de barındırmaktadır. Süreçle ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için ise anahtar kavramları barındırmakta ve yine kitabın sonunda yer alan açıklamalı bibliyografya ile alanın temel eserleri tanıtılmaktadır. Kitabın içinde birçok konu ayrıntılı örneklerle sunulmakta ve bazı ayrıntı sayılabilecek tartışmalara da değinilmekte; fakat verilerin konuları tamamlayan uygun yerleşimi ve yazarın üslubu bu durumu sıkıcı olmaktan çıkarmaktadır. Ayrıca uzun bir tarihi süreci bütünlüklü bir şekilde anlatmasına karşın yazar kronolojik sınırların içinde hapsolmamış, konular gerektirdiğinde tarihin içinde ustaca gezinmesini bilmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse kitap; hem konuyla ilk defa muhatap olacak okuyucular hem de dekolonizasyon süreci ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı ve uzun bir süreci sıkılmadan izleyecekleri bir yol haritası şeklinde hazırlanmıştır.